

Bátki József

Volt egyszer egy életünk (részlet)

Korán sötétedett 1945. január 11-én is. A bunkerokban alig osztották ki az ebédet, már sötétedni kezdett. A hőmérő napok óta mínusz 25-30 C°-t mutatott. Az öröket félóránként kellett váltani, aki pedig nem volt őrségben, behúzódott a bunkerokba, ahol a rajkályhák némi meleget adtak. Örülhetett, aki nem volt a frontvonalban. Ebből a szempontból megörültem a reggel kapott hírnék – melyet Török Aladár jelentett távbeszélőn –, hogy Farkas Bélát, miután a hadikórházban megoperálták a haslövését, és túl van az életveszélyen, hazaszállították Magyarországra. Szívből kívántam, hogy ebben a hidegben szerencsésen hazaérjen, és minél előbb rendbejőjön.

Mint századparancsnok éppen a létszámjelentést állítottam össze, amikor zajt hallottam kívülről.

– Bent van a zászlós úr? – kérdezte egy teljesen ismeretlen hang.

– Igen! – válaszolta az őr.

A következő pillanatban egy zömök, jókötésű gyalogos hadnagy lépett be a bunkerba, és kezét nyújtva bemutatkozott:

– Németh Béla hadnagy vagyok, és azért jöttem, hogy felváltsalak! – mondta.

– Na! Még egy bolonddal több, akinek az agyára ment a háború! Kit akar ez itt felváltani? – futott át az agyamon.

Annak ellenére, hogy akkor már emlegették, hogy fokozatosan felváltanak bennünket, ebben a pillanatban ez még olyan távolinak és hihetetlennek tűnt. A hadnagy teljesen nyugodtnak látszott. Az elmebajnak jelét sem láttam rajt. Tömött angol bajsza meg sem rezdült. Arca szimpatikus és értelmes volt.

Amikor meglepetésemet látta, részletesen elkezdte magyarázni, hogy őt a körmendi kiegészítő parancsnokság hívta be, és küldte ki a frontra, hogy egy hosszabb ideje kint levő tisztet leváltson.

Mivel páncéltörő kiképzése volt, a parancsnokságnál azt az utasítást adták neki, hogy engem, az ezred közvetlen páncéltörő század parancsnokát, váltson fel.

– Hát akkor gyorsan add át a századot, pakolj össze, és indíts Osztrogozsszkba, ahonnan haza indítá-

nak leszerelni. Szeretném, ha a hadi tapasztalataidat is átadnád.

– Hadnagy úr! – szoltam közbe – ha adhatok egy jó tanácsot, a háborúban ne siess sehova! Mindenhova oda fogsz érni, sokszor előbb is mint kéne! Ami a század átadását illeti, az adminisztrációt át tudom adni egy fél óra alatt, mert naprakész. De a belőtt vonatkozási pontjaimat csak a terepen tudom átadni a térképem alapján. Holnap reggel, ha majd világos lesz, kimegyünk a legelső lövészárkba, és a térkép alapján átadom a vonatkozási pontokat a belőtt löelemekkel együtt. Most viszont rögtön telefonálok a mozdonyállásunkba Boldirevkába, hogy holnap reggel tíz órára legyen itt értem a szánkó, amely majd Osztrogozsszkba visz. Ma már nem lenne semmi értelme sem elindulni, mert Osztrogozsszk innen 25 kilométerre van. Mire odaérek, olyan késő este lenne, hogy a parancsnokságon már nem találnék senkit, aki az irataimat kiállítaná. Ha holnap tíz órakor elindulok, ebéd után két órára kényelmesen odaérek, és a vonat indulásáig az útiokmányaimat is el tudom intézni!

Hát ennyiben maradtunk! Az adminisztrációs dolgokat, létszámot, anyagvételezést, fegyverzet-, lőszerkimutatást stb. pillanatokon belül átadtam. Aztán Varga Pista segítségével elkezdtem csomagolni, hogy ezzel reggel már ne kelljen vesződnöm. Pista is kitérő örömmel vette tudomásul, hogy befejezzük a háborút, és haza megyünk leszerelni.

Megvacsoráztunk, közben a hadnagy elmondta, hogy Budapesten a városházán dolgozik, mint tisztviselő. Nős, két kislánya van, és a Római-parton van családi házuk. A behívás váratlanul érte. Kíváncsian és nagy harci kedvvel jött ki. Őszintesége és kedvessége megragadott.

Pillanatokon belül megkedveltük egymást. Még egy darabig beszélgettünk, de Béla fáradt volt az utazástól, és csakhamar elaludt. Én sokáig nem tudtam elaludni az izgalomtól, hogy holnap már hazamegyek.

Az éjszaka csendesebb volt, mint az előző napokban. A Don túlsó oldaláról Davidovka, Troickoje, és Donisce irányából csak néha hallatszott motorzúgás, és lánctalpcsörgés, de nem olyan erősen, mint előtte néhány napon keresztül.

Másnap, 12-én ködös reggelre ébredtünk, ezért Bélával előbb megreggeliztünk. Csak kilenc óra tájban – amikor már felszállt a köd – mentünk ki az első lövészárkba, amely ötven méterre volt a bunkeromtól, közvetlenül a drótkadály mögött. Páncéltörő ágyúink a bunkerom és a lövészárk közötti részen voltak, téli álcázással rejtve, tüzelőállásban. Közben ezeket is megmutattam, és átadtam Bélának.

Az első lövészárk egyik előrenyúló kiszögellésében álltunk meg, ahonnan jól lehetett látni az urivi domboldalt, Galdajevka és Uriv községeket, és a Don túlsó oldalán húzódó orosz állásokat.

Az elénk tárulókép teljesen békés volt. A Donon túli állásoknál néhány orosz gerendákat cipelt, többen pedig vödörket lóbáltak a kezükben.

– Nem lövünk rájuk? – kérdezte Béla, akinek még új volt a frontélet.

– A fenéket! – válaszoltam – egy-két emberre ők sem lőnek.

Sietve megkezdtem a vonatkozási pontok átadását, hogy készen legyek, mire a szán megérkezik értünk. Béla szorgalmasan jegyzetelt, hol a térképére, hol a jegyzetfüzetébe, miközben alaposan megnézte távcsövével a térképen már beazonosított pontokat.

Háromnegyed tíz felé, már csak néhány pont beazonosítása volt hátra, amikor tőlünk mintegy háromszáz méterre váratlanul levágott egy gránát.

– Látod ők is belövik magukat! – mondtam a szemmel láthatóan meghökkenő Bélának.

Jóformán még be sem fejeztem a mondatot, amikor elszabadult a pokol! Ilyen irtózatos pergőtűzet el sem tudtam képzelni! Hajmáskéren sokszor mi is lőttünk egyszerre 20-30 üteggel ösztüzeket és sorozatokat, de az semmi sem volt ehhez képest. Közel, és távol, szünet nélkül dörögtek a gránátok. A föld remegett, és az árkokat betöltötte a lóporfüst kesernyős szaga. Az urivi domboldal nem látszott ki a füstfelhőből.

– Úgy érzem nem megyek Osztrogozsszkba! – mondtam Bélának, aki úgy állt ott, mint aki megbémult, nem számított arra, hogy ilyen gyorsan átesik a tűzkeresztségen.

A lövészárkokban lévő embereimet gyorsan bepáncsoltam a bunkerokba. Csak az örök maradtak kint, és mi ketten Bélával.

A pergőtűz csak nem akart véget érni!

– Hát ezeknél sohasem melegszenek be az ágyúcsövek? Vagy annyi ágyút vontak itt össze, hogy közben nem is lehet a pihenő lövegeket érzékelni? – tűnődtem magamban. Az oroszok a színlelés nagymesterei, és nagyon fegyvelmezett katonáik vannak – jutott eszembe – a pergőtűzet megelőző békés képre, és a csendre gondolva.

Vége, csaknem egy óra múlva véget ért a borzalom! Az irtózatos dübörgést néhány percre halálos csend váltotta fel. Majd tőlünk északra a soproniaknál, és a kecskemétiéknél, óriási ordítózással megkezdődött az orosz gyalogság támadása.

Nálunk, Gyevicában viszonylag nyugalom volt, amit talán a falu széle, és a Don közötti csaknem egy kilométer széles, bokros, mocsaras területnek lehetett köszönni.

A viszonylagos nyugalomra való tekintettel kiosztattam az ebédet. Ez igen szerencsés intézkedésnek bizonyult, mert – ahogy később kiderült – ez volt az utolsó rendszeres étkezésünk.

A pergőtűztől borzalmasan szétlőtt lövészárkokban, csak az örök maradtak, akiket az egyre fokozódó hideg miatt ismét félóránként váltottunk. Ugyancsak félóránként váltottuk egymást Bélával is, de ez fárasztóbb volt, mint a legénységénél, mert mi csak ketten voltunk, és fél óra pihenés alatt egyikünk sem tudott felmelegedni.

Lassan besötétedett, és az egész éjszaka úgy telt el, hogy tőlünk északra tombolt a harc, de nálunk nem történt semmi.

Amikor másnap, 13-án megvirradt, a soproniak és a kecskemétiak frontszakaszától nyugatabbra hallatszott a csatazaj. Főleg kézi fegyverek zaja volt, kézigránátrobbanásokkal tarkítva. Úgy tűnt, hogy a soproni tűzerek még a helyükön vannak.

Már jóval elmúlt dél, amikor észrevettem a bennünket támadó, zászlóaljnyi orosz gyalogságot. Rögtön riadóztattam az embereimet. A legénység egyharmada – Béla vezetésével – az ágyúknál maradt az árkokban. Én pedig az emberek kétharmadával csatlakoztam északi szomszédom, Venczel Laci géppuskás szakaszához.

Mivel a támadók Uriv irányából jöttek, mi Gyevica északi végén fejlődünk csatárláncba. Tüzér létemre – bár már többször járőröztem – még sohasem vettem

részt közelharcban. Géppisztolyomat egyes lövésre állítva kíváncsian vártam a fejleményeket. Venczel Laci az embereivel a szélső házak fonott sövénykerítése mellett húzódott az erdő irányába. Én pedig az anyémekkel a bokros, mocsaras részen indultam meg az oroszok ellen.

Még gyermekkoromban mesélte keresztapám – aki az első világháborúban Rava Ruszkánál sebesült meg –, hogy a közelharcban az van előnyben, aki a szembejövő ellenséget kilövi, mielőtt az még testközbe kerülne. Ez jutott eszembe, amikor az első két szembejövő oroszot megláttam. A jobboldalt célba vettem és lőttem. Ahogy összerándult, láttam, hogy a bal vállán találtam el. Mielőtt elesett volna, társa elkapta, átkarolta, és a közelükben lévő kukoricaszár kupachoz támogatta. Mivel eltűntek a szárkupac mögött, megindultam feléjük.

– Zászlós úr vigyázzon! – kiáltotta valaki Venczel Laci emberei közül.

De akkor már ott voltam a kupac mellett, és géppisztolyomat az épségben maradt oroszra fogva elvettem az automata puskáját. Az orosz közönyös arccal nézett rám. Semmi félelem nem látszott rajta. Hátával a szárkupacnak támaszkodva, jobb karjával a mellére vonta sebesült társának a fejét. Egy tizedes szaladt hozzám Venczel Laci emberei közül. A nyakába akasztottam az automata puskát, a sebesült orosz puskáját pedig, amely a szárkupachoz volt támasztva, a kezébe nyomtam.

– Először kötözzétek be a sebesültet, azután mind a kettőt vigyétek a zászlóalj-parancsnokságra! – utasítottam a tizedest.

Az orosz zászlóalj támadását viszonylag kevés veszteséggel visszavertük. Venczel Laciék is fogtak néhány foglyot. Együtt tértünk vissza a bunkerjainkba. Béla örömmel nyugtázta, hogy baj nélkül visszajöttünk. Éppen be akartam menni a bunkerba, amikor Venczel Laciék felől ismét lövöldözés zaja hangzott. Most már nemcsak kézfegyverek, hanem aknagránátok és a tüzéség gránátjainak a robbanása is hallatszott.

Az ágyúknál tűzkészültséget rendeltem el, de csak fele kezelőszeméllyel, hogy a hidegre való tekintettel félóránként váltani tudják egymást. Persze, ha komoly tűzharca kerülne sor, abban a teljes kezelőszemélyzet részt venne. Egyelőre úgy látszott, hogy a mi frontvonalunkat még nem fenyegeti közvetlen támadás.

Embereim még el sem helyezkedtek az ágyúknál, amikor Peitli Feri jelentette, hogy nincs távbeszélővonalunk. Az orosz tüzéség valahol szétlőhetett.

Utasítottam Ferit, hogy vegyen két távbeszélőt maga mellé, és állítsák helyre az összeköttetést. Nehéz dolguk lesz – gondoltam magamban –, mert közben teljesen besötétedett, de a lövöldözés egy cseppet sem hagyott alább. Sőt az volt az érzésem, hogy nemcsak Úriv felől, de Boldirevka irányából is lő bennünket a tüzéség. Csak nem ment el az eszük a soproniaknak, hogy az oroszok mellett még ők is bennünket árasztanak el a tüzüikkel?

– Elmegyek a zászlóaljhoz, és megnézem mi újság! – mondta Béla és sietve elment.

Egy kicsit bementem a bunkerba melegedni, de hamarosan ismét kimentem az árokba. A közelünkben lévő légvédelmi gépágyús szakaszparancsnoka Szegegy Gábor hadnagy jött hozzám érdeklődni, mivel az ő vonalukat is szétlőtték. Két gépágyúja mintegy százötven méterre volt tőlünk, de a bunkerja egészen az én bunkerom közelében volt. Amikor megtudta, hogy én már kiküldtem a távbeszélőimet, úgy döntött, hogy elmegy a bunkerjába cigarettáért, de visszajön még tájékozódni, meg egy kicsit beszélgetni.

Alig, hogy elment, a lövészárók felett egy sötét alak látszott közeledni. Arra gondoltam, hogy Béla jön vissza a zászlóaljtól.

– Te! Nem félsz, hogy szétlövik a fenekedet? – szólta rá.

A következő pillanatban az alak elrúgta magát a földtől, és mintha startfejest ugrana, úgy röpi felém.

– Szent egék! Ez orosz! – hasított belém a felismerés, és önkéntelenül magam elé kaptam a kezeimet.

A röpiülő alaknak elkaptam a köpenyét, ő meg az én köpenyemet kapta el a nyakam közelében. Ő volt helyzeti előnyben velem szemben, mert vasmarokkal szorította köpenyemmel a nyakamat. Én csak a mellét tudtam magamtól távolabb tartani a kezeimmel. Ráadásul hozzám képest óriás volt. Legalább egy fejjel magasabb, mint én, hatalmas erős karokkal. Mint az acél kapocs úgy szorították kezei a nyakamat a köpenyemen keresztül. A szemeim előtt vörös karikák cikáztak. Annyira szorította a torkomat, hogy még az ágyúknál lévő embereimnek sem tudtam kiáltani. Mint a marakodó kutyák, olyan elkeseredetten forogtunk körbe a szűk lövészárókban. Már úgy éreztem, hogy a

szemgolyóim kocsányokon lógnak, és a lélegzetem is egyre inkább akadozik. Ekkor egészen váratlan dolog történt. Az orosz elengedett, és feltartotta a kezét.

Mindössze az történt, hogy Gábor megtalálta a bunkerjában a cigarettáját, és kijött a lövészárkba rágyújtani, no meg hozzám indult az újabb hírekért. Amikor meglátta a lövészárkban forgoló két alakot, arra gondolt, hogy a tisztilegények marakodnak valamin. Hirtelen elhatározással seggbe rúgta a hozzá legközelebbi rendetlenkedőt. Óriási szerencsémre nem én voltam a kiválasztott!

Az orosz a pillanat tört része alatt felfogta az erőhelyzet megváltozását, és feltartotta a kezét. Amint elengedte a nyakamat, nekem is megjött a hangom, és odaszóltattam az ágyúknál lévő embereimet. A lövöldözés zajában semmit sem hallottak küzdelmemből, és csodálkozva nézték a hatalmas termetű szakállas orosz. Elvették a nyakába kanyarított puskáját.

Ketten mindjárt jelentkeztek, hogy bekísérik a zászlóalj-parancsnokságra. Mivel mind a ketten jó erőben lévő katonák voltak, beleegyeztem, hogy ők kísérik. Puskáikat az oroszra fogva megindultak a lövészárkban.

A többiek visszamentek az ágyúk mellé, és mintha semmi sem történt volna, minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Gábor nyugodtan szívta a cigarettáját, és velem együtt várta a híreket.

– Mondd, Gábor – fordultam felé hirtelen –, mi lett volna, ha én lettem volna hozzád közelebb?

– Hát akkor téged rúgtalak volna seggbe! – válaszolta egykedvűen, és nagyot szíva a cigarettáján, jelezte, hogy részéről a téma be van fejezve.

Varga Pista, akit Peitli Feri a távbeszélő készülék mellé ültetett – amíg ő a vonalat javítja –, többször kijött a bunkerből, és jelentette, hogy még mindig nem sikerült a vonalat helyreállítani. Nincs semmi összekötésünk!

Végre megjött Németh Béla a zászlóaljtól, és izgatottan mondta:

– Tégy szappant, törülközőt és fogkefét a térképtáskádba. Riadóztasd a legénységet és gyérünk!

– Hová a fenébe? – kérdeztem meglepetten.

– Próbáljunk valahogy kitörni, mert a hátunk mögött már oroszok vannak! Nem a soproniak lóttek bennünket, hanem a soproniak ágyúival az oroszok! – közölte Béla a lesújtó hírt.

A hír egyenesen kétségbeejtő volt. A hátunk mögött nyugat felé, mintegy nyolc kilométerre már oroszok vannak. A hideg is csak fokozódott, és a hőmérő már mínusz 40 °C körül mutatott. Még lövészárkban is nehéz kibírni fél óránál tovább. Most induljunk bele rosszul felszerelt embereimmel a semmibe?! Ráadásul körül vagyunk zárva, és még lőnek is bennünket. Ha ki akarunk törni, harcolnunk kell, különben fogságba esünk!

Bélával riadóztattuk az embereket, és elmondtuk nekik a szomorú tény. Felhívtam a figyelmüket, hogy mindenki annyi ruhát vegyen fel, amennyit csak bír, és amennyi a mozgásban nem korlátozza. Holmijukból csak a legszükebbet hozzák, de fegyvert és lőszer feltétlenül hozzanak, mert védenünk kell magunkat.

Embereim arcán a kétségbeesés és a reménytelenség látszott, amikor visszamentek a bunkerjaikba, hogy összekészülődjenek. Mire Bélával visszaértünk a bunkerunkba, addigra Pista összekészítette a térképtáskámat. A hazamenetelre összekészített bőröndömből kivett egy vékony törülközőt, a borotvakészletemet és tisztálkodó szereimet. Több nem is fért a táskába. Még gyorsan lerúgtam a csizmámat, és mivel elég nagy volt, egy csomó újságpapírt raktam a talpam alá. Későbbiekben kiderült, hogy ez volt az egyik legszerencsebb tettem. Béla ugyanígy készülődött. Mindketten szomorúan néztük ottmaradó csomagjainkat.

Én a bendzsót, és a hermelinbőrt az ágyam felett, no meg a divatrajzokkal teli vázlatkönyvemet.

Távcsöveget, fényképezőgépet a nyakamba kanyarítva, vállamra vettem géppisztolyomat, és Bélával még egyszer visszaneztünk bunkerunkra.

Nagyot sóhajtván léptünk ki a lövészárkba, ahol már komoran és szótlánul vártak bennünket az embereink. Vajon hányan maradunk életben a kitörés után? Ez látszott a szemükből. Aminek viszont nagyon megörültem, az is látszott rajtuk, hogy bíznak bennem, és nekem ez mindennél többet ért ezekben a nehéz pillanatokban.

A fő lövészárkok nagyjából párhuzamosan futottak a drótakadállyal. Ha nyugat felé akarunk kitörni, akkor az összekötő árkokban kell haladnunk. Az a néhány árok viszont nem elég ennyi embernek, tehát az árkok felett kell mennünk. Az egész sötét tömeg megindult az árkok felett a falu nyugati szélé irányába. Még el sem értük a falu nyugati szélét, amikor erős tüzéségi tüzet

kaptunk. De nemcsak az ágyúk okádták ránk tüzüket, hanem az orosz gyalogsági fegyverek is. Úgy látszik már vártak ránk!

– Az árkokba! – ordítottuk mindketten Bélával.

Katonáink – ki ahogy tudott – beugrottak a legközelebbi árokba, de pillanatokon belül nagyon sok sebesültünk és halottunk lett. Világossá vált, hogy nyugat felé már olyan nagy orosz erő van a hátunkban, hogy arra lehetetlen kitörni.

– Próbáljuk meg déli irányban a Potudan-patakon keresztül! – mondtam Bélának.

A Potudan a falu déli szélétől mintegy másfél kilométerrel délebbre fekvő meredek partú domb tövében folyt, és csaknem derékszögben ömlött a Donba. A patak és a falu széle között nádas, mocsaras rész terült el, amely ebben az irgalmatlan hidegben teljesen be volt fagyva. A falu déli végében lévő lövészárokszerű a Potudannal volt párhuzamos. Most ezekben az árkokban vonultunk déli irányba embereimmel. Csak a legdélebbre fekvő ároknál léptünk ki a lövészárokból. Valamilyen harc itt is lehetett, mert néhány halott hevert az árkokban és az árok felett.

– A Kölesy hadnagy úr! – mutatott az egyik rövid bőrzekés, csizmás halottra egy ismeretlen örvezető.

A magam részéről sem őt, sem a hadnagyot nem ismertem. Sajnos nem sok idő maradt arra, hogy jobban megnézzem, mert embereim áramlottak elő az árkokból, és az életben maradottakkal ki kellett törni minden áron. Fegyvereinket kézben tartva nekiindultunk a nádasnak. Csak reméltük, hogy dél felől nem ütközünk ellenállásba. Katonáim némán csörtettek mellettem a nádak között. Legalább negyed órán át nyomultunk előre, amikor feltűnt előttünk a sötét, meredek domboldal. Eddig egyetlen lövés sem dördült, és úgy tűnt, hogy sikerült kicsúsznunk a gyűrűből.

Mindenek előtt a meredek domboldalon másztunk fel, és egy nagy juhakolnál gyülekeztünk. Eddig az életünk volt az elsődleges, de most már a hideget is kezdtük érezni. Embertelen tud lenni a negyven fokos hideg. Hiába vettem fel a cernakesztyűt a másik kesztyű alá, rettenetesen fáztak a kezeim. Állandóan mozgatni és dörzsölni kellett.

Ráadásul a szempilláim bederesedtek, és állandóan össze akartak ragadni. Ha akartam, ha nem, mindig pislognom kellett. Az már csak természetes volt, hogy a lábaimat is folyton mozgatnom kellett. Katonáim

ugyanúgy nem pihenhettek egy pillanatig sem. Ahányan csak befértek benyomultak az akolba, ahol a trágától legalább a lábainknak meleg volt.

Bélával mi is bementünk, és gyufát gyújtva megpróbáltam megnézni a térképemet, hogy tulajdonképpen hol is vagyunk. Kiderült, hogy Averino falutól nyugatra, a német térképemen Feldlagerként jelzett juhodálnál sikerült kijutnunk a gyűrűből. Nem tudom honnan, de egy idő múlva néhány német katona is előkeveredett. Mindjárt elkezdtek volna fölényeskedni, de embereim jelentőségteljesen megmarkolták fegyvereiket, mire rögtön leszállottak a magas lóról. Vezetőjük, egy őrmester elmondta, hogy Korotojak felől jöttek, de ők sem találkoztak orosz gyalogsággal. Javasoltam neki, hogy tartsanak velünk, és meneteljünk együtt nyugat felé. Örömmel vette javaslatomat, sőt a végén annyira feloldódott, hogy benyúlt köpenye zsebébe, és egy vízhatlan vászonból készült orrvédőt nyomott a kezembe. A két négyzetdeciméter nagyságú téglalap alakú vászon hosszanti felső részébe egy kis hosszúságú, hajlított rézlemez volt bevarrva. Ezt kellett az orra tenni, a vásznat pedig szalagok segítségével a nyakban megkötöni, úgy, hogy a szájnylásunk is a vászon alá kerüljön. Azóta is áldom a németet, mert nélküle biztosan lefagyott volna az orrom.

Már elmúlt éjfél, amikor elhatároztuk, hogy továbbmegyünk Jeszdocсноje irányába.

Csak remélni mertük, hogy még nincs orosz kézen. Éppen indulni akartunk, amikor a hodály bejáratánál feltűnt egy fehér overallos prémsapkás alak, és mindjárt ordítani kezdett.

– Megfutottatok, ti gyáva szarok! – ordította magánkívül. Duska százados vagyok, és majd a síszázadommal megmutatom, hogy hogyan kell helytállni! – kiabálta szakadatlanul.

Németh Béla vágódott eléje, és nyugodt hangon jelentette, hogy egyáltalán nem futottunk meg, hanem a zászlóaljtól kapott parancsra törtünk ki a bekerített Gyevicából. A százados prémes sapkáját hátratulva bizalmatlanul nézett ránk orrcsipetős szemüvegén át.

Majd lekicsinylően végigmérte fáradt, kimerült katonáinkat, és kiment a juhodály előtt várakozó embereihez. Kimentem utána, és láttam, hogy fehér overallba öltözött, jól felszerelt és kipihentnek látszó ka-

tonáival elsíelt a Don irányába. Minden ellenszenvem dacára azt kívántam, hogy járjanak sikerrel.

A hodályban a vastag trágyaréteg dacára is nagyon hideg volt. Embereink erejük végső határán voltak. Már második napja jóformán semmit sem aludtak Bélával és velem egyetemben. Nem szerettem volna, ha a hidegben bármelyikük is elalszik, ezért úgy döntöttünk, hogy haladéktalanul elindulunk Jeszdocsnójébe. Ahogy kiléptünk a hodályból, arcunkba vágott a jeges, hideg szél. Pillanatok alatt kivitte az álmat a szemünkből, viszont egész Jeszdocsnójéig a szemünkbe fúj. Még az volt a szerencse, hogy a sötétben megtaláltuk az utat, amely a szánoktól jól ki volt járva. A hosszú póznák is egészen jó segítséget nyújtottak a tájékozódáshoz.

Az egész menetelés mégis inkább vánszorgás volt. Már majdnem reggel volt, amikor elértük a falu szélét.

Néhány emberrel fegyvereinket lövésre készen tartva bementünk a házak közé. Csend volt, és az ellenségnek semmi nyoma. A házak viszont zsúfolva voltak katonákkal. Minden erélyünket latba kellett vetnünk Bélával, hogy az elcsigázott embereinknek a többi kimerült ember között helyet biztosítsunk. Egy szalmával vastagon borított, fűtött szobában Bélával és Varga Pistával együtt én is helyet találtam. A szalmán végig vágódva nyomban elaludtam.

Néhány órás eszméletlen alvás után arra ébredtem, hogy teljesen világos van, és nagy zaj van kint az utcán. A házakból rajzottak ki a katonák, és viharos gyorsasággal megindultak Repjevka irányába. Nem tudtam elképzelni, hogy mi lett nekik annyira sürgős?

Kiderült, hogy ismét közelben vannak az oroszok, bár messzebről csak szórványos lövöldözés hallatszott. Bélával és Varga Pistával hiába kerestük embereinket, azok már a többi katonával együtt kereket oldottak. Magamban nem hibáztattam őket, hogy nekünk nem szóltak, hiszen este, amikor elosztottuk őket a házakba, még magunk sem tudtuk, hogy mi melyik házban fogunk helyet találni magunknak. Nem is tudtak volna megtalálni bennünket.

Hárman belevetettük magunkat az ismeretlen áradatba, és megindultunk velük Repjevka felé. Ez már tömegben való menetelés volt. Még hozzá eléggé rendetlen tömegben.

Volt itt kecskeméti, pécsi, pesti és soproni katona vegyesen. Egyben azonban mindegyik megegyezett,

mindegyikük arcán ott volt az előző napok rémületes és borzalmas élménye.

Kora reggel dacára fáradtan és kimerülten vonszolták magukat az irgalmatlan hidegben. Nagyon soknál már nem volt fegyver. Ezen nem is nagyon csodálkoztam, mert a téli harcban egyik rémítő felfedezésünk az volt, hogy a nyáron olyan remekműnek látszó, szép Mannlicher puskáink a téli hidegben semmit sem érnek. A hidegben befagynak, és a závarzatukat nem lehet hátrahúzni. Egy lövés után nem lehet ráismételni velük. Viszont az oroszok lötyögő závarzatú puskái – melyeket első látásra gúnyosan megmosolyogtunk – kitűnően működtek. És a többi fegyverük is! Mennyivel jobban felkészültek ők a háborúra, mint mi, és mennyire jobban számításba vették a saját éghajlati viszonyait is a fegyvereik tervezésénél. Harcedzett, jól képzett katonáik vannak! Katonáik legnagyobb része ebben az irgalmatlan hidegben is kesztyű nélkül támad, mivel ezt így szokta meg. Téli öltözékük ugyanakkor praktikus. Halina csizmájuk jól véd a hideg ellen, és a ráhúzott kalocsni miatt nem nedvesedik át. Prémessapukájuk a földre húzható. Nem szabad lebecsülni az ellenfelet!

Ezek a gondolatok forogtak a fejemben, amikor egy nagy csapat fehér overallos síelő húzott el mellettünk a mezőben. A szánoktól kitaposott út helyett a mezőt választották Duska százados emberei, és egyáltalán nem úgy látszott, mintha példás helytállásra készülnének. Ugyancsak igyekeztek Repjevka felé. Gondolom este óta a főnökük is engedett valamelyest a fölényéből.

Repjevkaiban rengeteg volt a katona. Az egyik udvarban meleg kávé osztottak, melyet Pista rögtön felfedezett. Vászontarisznyájába csajkát is tett, és egy kulacs is volt az oldalán. Menekülés tekintetében mennyire előbbre látó volt, mint én és Béla. Igaz nekünk az embereink sorsa volt az előbbre való. Őt viszont nem nyomasztotta a gyűrűből való kitérés felelőssége.

Amíg Pista sorba állt a kávéért, addig Bélával felraktuk a géppisztolyainkat az egyik szekérre, amelyik az utcán várakozott. Nem a mi szekeriünk volt, hiszen ebben a kavargásban Boldirevkában lévő embereimről semmit sem tudtunk. Az ismeretlen kocsisnak a lelkére kötöttük, hogy addig vigyázzon a fegyvereinkre, amíg mi a kávé megisszuk. Csaknem két nap óta most

jutott először eszünkbe, hogy együnk, vagy igyunk valamit. Igaz, ha eszünkbe is jutott volna, egyszerűen nem volt rá lehetőségünk. Amilyen melegen csak bírtuk, úgy ittuk a kávé, éreztük, milyen jót tesz átfagyott testünknek.

Hála a kávéosztásnak, találkoztam katonáim jó részével, akik a hiányzók egy részéről is hírt tudtak adni. Repjevkában elkezdődött az összekeveredett tömeg szétválogatása. Itt már voltak tábori csendőrök, akik nagyjából terelték, és irányították az áradatot. Először a szekereket próbálták összerendezni, hadosztályok szerint. Mire embereim részére is sikerült kávé szerezni, addigra úgy összekeverték a szekereket, hogy nem találtam meg azt a szekeret, amelyre Bélával felraktuk a géppisztolyainkat.

Csak a derékszíjunkon lévő pisztolyunk maradt. Komolyabb támadás esetén nem nagy védelem. Katonáim közül is alig néhánynak volt fegyvere. A mi hadosztályunkat Rosszozon át Sztarij Oszkol felé irányították. Szekereink alig voltak, így az egész társaság hosszan elnyújtott oszlopokban menetelt Sztarij Oszkol irányába. Alig hagytuk el Rosszost, amikor menetünk felett egy nagyon alacsonyan repülő Fiseler Storch – a nálunk ismert nevén Gólya – repült el. A megfigyelő helyén egy magas rangú magyar tiszt ült, és élénken figyelte menetünket. Az volt az érzésem, hogy Jány Gusztáv hadseregszereparancsnok ül a gépben. Lekaptam a vállamról a fényképezőgépet, és amikor egészen a közelemben repült, néhány felvételt csináltam. Úgy vettem észre, hogy észrevehette a fényképezésemet, mert integetett is a gépből.

Menetünk egyébként keservesen vánszorgó menet volt. Kimerült, éhező katonáink lassan teljesen elhagyták magukat. Néhányukra úgy kellett rászólni, hogy dörzsöljék meg az orrukat, és a füleiket, hogy ne fagyjanak. A szomorú menetben vidámabb színfoltot jelentettek az olaszok. Tisztjeik elegáns tábori uniformisukban, és a déli éghajlatra tervezett rövid, malaclopó köpenyeikben, fütyörészve, vagy teli torokból az „Oh! Sole mio”-t énekelve baktattak púposan megpakott szekereik mellett. Katonáik pedig, vagy a szekereken ültek, vagy a menet közelében a mezőn bókászva varjakra lövöldöztek.

Az egész menetünk inkább valamilyen vásározó, vagy komédiás bohém népségnek hatott, akik nem tudják komolyan venni a háborút. Nem tudtuk elképzelni,

hogy honnan keveredhettek közénk, de egészen Sztarij Oszkolig kitarítottak mellettünk.

Jó néhány napba tellett, mire bevánszorogtunk Sztarij Oszkolba. Nem mentünk többet napi tizenöt-húsz kilométernél, de ebben az irgalmatlan hidegben ez is nagy teljesítmény volt embereinktől. Étkezésünk teljesen rendszertelen volt. Soha nem lehetett tudni, hogy hol, és mikor lehetett valami ennivalót vételezni. Az már szerencsének számított, ha estére be tudtunk érni egy kisebb faluba, ahol a lakóházak minden zugát igénybe véve egy kicsit meg tudtunk melegedni. Mosdásról és borotválkozásról szó sem lehetett. A tetűket pedig cipeltük egyik helyről a másikra, így gondoskodtunk az orosz tetűállomány vérfrissítéséről.

Nagy megkönnyebbülés volt Sztarij Oszkolba érni. Eddig a menetelésen kívül a hideg elleni szüntelen védekezés is fárasztott bennünket. Kezünk, lábunk szüntelen mozgatása, orrunk, füleink dörzsölése, arcunk időnkénti végigsimogatása, mind energiát igényelt és vont el táplálatlan testünktől. Nekem a német őrmestertől kapott orrvédővel annyiban szerencsém volt, hogy nem kellett folyton az orromat dörgölni, mert a lélegzetem melegen tartotta azt is. A lélegzetem párja azonban ráfagyott a vászonra, és esténként, amikor melegebb helyiségbe léptem, mint egy jégcsapot, úgy kellett lefeszítenem az államról az egész szerkentyűt. Mindnyájan nagyon el voltunk fáradva estére. Már nem érdekelt bennünket semmi, csak az, hogy egy nappal tovább tudjuk vinni az életünket.

Jellemző a fáradtságomra, hogy mielőtt beértünk volna Sztarij Oszkolba, megállt mellettünk egy majdnem üres Rába-Botond teherautó, és a vezetője – mivel térképet látott nálam – arról érdeklődött, hogy még milyen messze van a város. Megmondtam neki, hogy még tizenöt kilométerre van, és mivel az én embereimnek nem volt semmilyen járműve, megkértem vegyen fel bennünket. Készségesen beleegyezett, és amennyiben csak tudtunk felkapaszkodtunk a teherautójára. Annyira szorosan álltunk, hogyha valakit fejbőlöttek volna közülünk, nem tudott volna összeesni. Ebben a zsúfoltságban vagy magától szakadt el a fényképezőgépem szíja, vagy valaki levágta az oldalamról, a fáradtságtól egyszerűen nem tudtam érzékelni a hiányát. Amikor beértünk a városba, az volt a legfontosabb, hogy mielőbb szállást találjunk. A teherautóról leszáll-

va, már hiába kerestem kedves fényképezőgépet, fogalmam sem volt, hogy hol veszthetem el.

A sors, mintha kárpótolni akart volna a veszteségemért. Szálláskeresés közben az egyik kis keskeny utcába benézve, egy csomó szekeret, és néhány szánt láttam, olyan ismerős forma lovakkal. Legnagyobb meglepetésemre az egyik szekér mellett Török Aladár álldogált, és éppen a szekerekről leszálló embereket rendezte. Nagy volt az öröme, amikor meglátott bennünket. Hát még a miénk, amikor kiderült, hogy Boldirevkában lévő egész állományunk hiánytalanul megvan, szekereinkkel, és szánjainkkal egyetemben.

Amikor meghallották az urivi pergőtüzet, Borbély szakaszvezető öntevékenyen riadót rendelt el, és felkészítette az embereit az esetleges visszavonulásra. Csak falusi ember tud ennyire bölcs lenni. Amire valóban vissza kellett vonulni, már minden holmi a szekereken és szánokon volt. Az a szánkó, amelyik engem vitt volna Osztrogozsszkba, ijedtében visszafordult, és most itt állt előttem Sztarij Oszkolban, megrakva a Török Aladár gondjaira bízott holmimmal.

Egyszerre ránszakadt a jólét! Borbély szakaszvezető ugyanis nemcsak a felszerelést rakatta fel, hanem amíg el nem jött az elindulásuk ideje, jócskán vételezett fel élelmet is. De most mindenképp szállást kellett keresni agyonfagyott embereimnek. Borbély szakaszvezető és Török Aladár, no meg az embereik sokkal kípihentebbek voltak, mint mi. Az egymásra találás öröme is felvillanyozta őket, és rövidesen mindenkinek sikerült helyet találni. A legnehezebbet, a lovak elhelyezését is sikerült megnyugtató módon elintézni. Egy elég rossz állapotban lévő, kiürített raktárhelyiségbe zsúfoltuk az összeset. Szerencsére a raktár ajtaja, és ablakai jól záródtak, így a sok ló egy kicsit be tudta melegíteni. Rájuk is fért, hogy megpihenjenek, mert elcsigázott állapotban voltak.

Amíg az embereket és a lovakat elhelyeztük, Varga Pista igen jó szállást szerzett nekünk. A szobában egy jól befűtött nagy kemence volt, és Pista, ez a varázsló egy nagy dézsát is szerzett valahonnan, amelybe vödörrel hordta a melegvizet. A mennyországban éreztük magunkat Bélával, amikor több mint két hét után ledobhattuk magunkról zubbonyunkat, és lehúzhattuk magunkról az inget. A borotválkozás és mosdás szertartássá magasztosult, olyan áhítattal csináltuk mindketten. Aladár őrizetében volt tartalék holmimból tiszt-

ta, meleg alsónemű és ing került elő, nemcsak az én, hanem Béla és Varga Pista részére is.

Végigváltuk magunkat fekvőhelyünkön. Nagyon mély, álomtalan alvással aludtam, már majdnem dél volt, amikor Pista meleg feketekávéval ébresztett. Reggelizés és öltözködés után Bélával megnéztük embe-reink elhelyezését. Bár nem jutott egyformán jó hely mindenkinek, úgy láttuk, sokat jelentett nekik a pihenés. Bélának, aki most már hivatalosan is századparancsnok volt, bemutattam Borbély szakaszvezetőt, és Török Aladárt, akikkel eddig még nem is találkoztam századparancsnoki minőségében. Mindjárt megbízta őket, hogy derítsenek fel valami meleg ételt a legénység számára, és ebédeltessék meg őket. Mi addig elmegyünk valamilyen parancsnokságra tájékozódni.

A városban nagy volt a keveredés. Fáradt, elgyötört alakulatok vánszorogtak az utcákon, némelyik szinte céltalanul. Teherautók és harckocsik rohagáltak egyik helyről a másikra. Elég sokat bolyongtunk Bélával, mire találtunk egy nagyobb épületet, előtte magyar egyenruhás őrt álló katonával. Kiderült, hogy a hadtestparancsnokság épülete. A szolgálattevő őrmester egy alezredes szobájába vezetett bennünket. A szemüveges, sovány, gyomorhajos külsejű alezredes, székét hátrarúgva felállt az íróasztala mellől, és kezét csípőjére téve ránkripakodott.

– Ti honnan szaladtatok meg?! – kiabálta, miközben megvetően mért végig bennünket.

– A bekerített Gyevicából törtünk ki a Potudanon keresztül! – válaszoltam, még mielőtt Béla megszólalhatott volna.

Az alezredes megvető tekintete egy pillanatra sem enyhült, amikor megkérdezte:

– A hadseregparancsot ismeritek?

– Nem ismerjük! – válaszoltunk tompán.

– Honnan a francból ismerhetnének? – gondoltam magamban.

– Akkor felolvasom! – mondta szigorú hangon, és felvett íróasztaláról egy íves nyomtatványt. Mély lélegzetet vett, és elkezdte olvasni.

„A második magyar hadsereg elvesztette becsületét.

Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegséggel, sem sebesüléssel, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott ma-

rad mindenki, míg meg nem gyógyul, vagy el nem pusztul.”

Ha lovaglóstorral vágnak végig az arcunkon, nem éreztük volna magunkat olyan megalázottnak, mint ott az alezredes előtt. A sértő szavak özöne zúdult ránk. Milyen ember lehetett, aki ezt megszóvegezte? Az volt az érzésünk, hogy most azok szórják ránk dörgedelmeiket, akik október végén – amikor leesett az első hó – elmulasztották kiosztatni a katonáknak azt a téli felszerelést, prémes sapkákat, bélelt bőrbekecsekert, és halina csizmákat, melyeket most benzinnel és gázolajjal leöntve felgyújtanak a raktárakban. Nem az a jó katoná, aki szabályosan fel tudja tenni a fejére a katonasapkát, hanem az, aki a sapka alatt lévő fejével néhanapján gondolkodik, és idejében gondoskodik a katonáiról is.

– Hát ezt érdemeltük? És ezt érdemelték meg katonáink a sok szenvedésért?

Hogyan olvassuk fel nekik ezt a parancsot? – néztünk egymásra Bélával.

De nemcsak végig kellett hallgatnunk, ezeket a megalázó szavakat, hanem a végén alá is kellett írunk, hogy tudomásul vettük azt. Kaptunk egy sokszorosított példányt is, azzal hogy minden parancskiadás előtt fel kell olvasnunk katonáinknak. Az egységünkre vonatkozó parancs pedig az volt, hogy haladéktalanul induljunk meg Obojanon keresztül, Szumi irányába.

Mint a megvert kutyák, úgy tértünk vissza embereinkhez. Egész úton nem szoltunk egy szót sem egymáshoz. Mindegyikünknek az járt az eszében, hogy hogyan álljunk sokat szenvedett embereink elé egy ilyen hadseregparancssal. Szállásunkra érve el is határoztuk, hogy aznap már nem olvassuk fel, csak reggel az elindulás előtt.

Borbély szakaszvezetőnek sikerült az egyik, közelben lévő német alakulatnál meleg ebédet találni embereink számára. Ha nem is bőségesen, de mindenki evett aznap, és ez az előző napokhoz képest óriási dolog volt. Rögtön megmondtuk az embereknek, hogy reggel tovább indulunk, ezért mindenki készítse össze ruházatát az útra, és korán feküdjön le, de addig is, ahol csak meg tudják húzni magukat, pihenjenek le. Mindnyájan úgy éreztük, hogy még nincs vége a szenvedésnek, és a következő időkben még sok megpróbáltatásban lesz részünk.

Azzal, hogy a szekereink és lovaink megkerültek, no meg embereink jelentős része megmenekült, lényegesen könnyebbnek látszott a további vándorlás. Nekem meg különösen, mivel a századparancsnokság gondját Béla immár levette a vállaimról. Fokozatosan vette át a dolgokat, és egyre határozottabban intézkedett. Érett, komoly és megfontolt ember volt. Jobb kezekbe nem is kerülhetett volna a századom.

Pistával nekiláttunk a vándorlásra készülődésnek. Török Aladár által megőrzött dolgaim egy részét megosztottam Bélával.

Nagyon messze van Sztarij Oszkoltól Oboján. Hát még zsúfolt országúton, rendetlenül visszaáramló tömegben sodródva. Fáradt, megalázott emberekkel, elcsigázott lovakkal. Ez járt az eszemben, amikor menetünk kikanyarodott a katonáktól zsúfolt városból az Obojan felé vezető útra. Katonáink szomorú, szenttelen arccal meneteltek a sorban, vagy ültek a szekereken, szánokon. Pedig nem is olvastuk fel nekik a hadseregparancsot. Béla teljesen feleslegesnek találta, mivel az előző este katonáinkhoz visszatérve, úgy vettük észre, hogy már tudnak róla. A körülöttnünk lévő alakulatok katonáinak ugyanis felolvasták, azok pedig elmondták a mieinknek. Nem kérdeztük meg embereinktől, hogy mi róla a véleményük, de úgy vettük észre, nem sokban különbözik a miénktől.

A hideg mínusz hús fokra mérséklődött, de még így is nagyon hideg volt a hosszabb meneteléshez. Bélával elől mentünk gyalogosan, és a jeges úton megálltunk néha toporogni, kezeinket dörzsölni. Mehettünk volna lóháton is, de a lábunknak a kengyelben sokkal hidegebb lett volna, és a szél is jobban átfújta volna bennünket.

A fogathajtókat időnként váltottuk a gyalogoló emberekkel, ezáltal mindenki megfelelően meg lett mozgatva. Az orrát és a füleit mindenki öntevékenyen dörögölte, bár voltak olyan trehányok, akikre rá kellett szólni, mert már fehéredett az orruk.

Az utak mentén egyre több megfagyott katonát és lovat láttunk. Embereink között egyre többen voltak, akiknek az orra, vagy a füle elfagyott. Szinte végzetes volt, ha valakinek a csizma, vagy a bakancs feltörte a lábát. Lovaink is egymásután dőltek ki. Szekereink is egyre jobban túl lettek terhelve. Az étkezés, és pihenés

teljesen rendszertelen volt, nem is beszélve a tisztálkodásról.

Estefelé, ha beértünk egy kolhozba, vagy kisebb faluba, szinte öltre kellett menni az emberek és lovak elhelyezéséért. Néhány hét után, már nem tudtunk napi tíz kilométernél többet megtenni.

Obojanban néhány soproni tüzér is hozzánk keveredett. Vezetőjük egy tartalékos hadnagy volt, Hasenöhrl Vili, akiről kiderült, hogy tüdőgyulladásos van. Már néhány nap óta tüdőgyulladással gyalogolt ebben az irgalmatlan hidegben. Sem orvos nem látta, sem gyógyszer nem kapott. Ahhoz képest elég keményen állta a megpróbáltatásokat. Sőt amikor le tudtunk egy kicsit pihenni, még humora is akadt. Zömök jókötésű soproni gyerek volt. A szüleinek téglagyára volt Sopronban. Szeretettel fogadtuk be embereivel együtt, és egész végig kitarított velünk. Közben – hála Istennek – talpon állva meggyógyult.

Kis falvak, és kisebb-nagyobb kolhozok során keresztül hetekig tartott a vándorlás, amíg Szumin át Konotop térségébe értünk. Közben február végéből március eleje lett, és az idő is kezdett enyhülni. A hó még nem takarodott el, és a tócsákat is jég borította. Az egyik kis faluban Csernigovkán szép napsütéses, de hideg reggelre ébredtünk. Kivételesen jó szállást sikerült kifognunk. A kemence egész éjjel kellemesen melegített. Reggel pedig sikerült derékig megmosdani és megborotválkozni.

Mielőtt tovább indultunk volna, kimentem az utcára, hogy megnézzem a menethez készülődő embereimet. Meglepődve láttam, hogy a ház előtti tócsa befagyott jégén, egy kabátba és kendőbe bugyolált, de egyébként csak egy szál ingecskében lévő négyéves forma kislány mezítláb csúszkál. Kiderült, hogy a háziasszonyunk kislánya. Kihívtam az asszonyt, és mutattam neki a gyereket. Értetlenül nézett rám, a szemem látszott, hogy fogalma sincs, mit akarhatok tőle. Odaintettem az egyik ruszin katonámat, és kértem, mondja meg az asszonynak, hogy vigye be a gyereket, mert megfázik. Az asszony akkorát nevetett, hogy azt hittem sose tudja abba hagyni. Mondta a ruszinnak, hogy ne aggódjak, gyermekkorában ő is így csúszkált a jégen. Hát ezekkel akartunk mi téli háborút viselni?! Hol van a mi edzettségünk az övékétől?

A parancsnokságtól azt a tájékoztatást kaptuk, mivel a 2. magyar hadsereg a Don menti harcokban olyan súlyos veszteségeket szenvedett, hogy újabb bevetése rövid időn belül nem lehetséges, az egész hadsereget a Pripjaty-folyó mocsaras részétől délre vonják hátra. Itt fogják az alakulatokat rendezni, utánpótlással kiegészíteni, a harcban kimerült embereket pedig feltáplálni és pihentetni. A 7. könnyű hadosztály gyülekezési körlete Ovrucsbán és a környező kisebb falvakban lesz. A parancsnokság felhívta még az alakulatok figyelmét a várható partizánveszélyre is, hogy el ne bizzuk magunkat a nagy pihenésben.

Kellemes tavaszi idő lett, mire Ovrucsbába értünk. Mi a várostól északra mintegy nyolc kilométerre lévő kis faluba kerültünk. Innen jártunk be később a postáért, mert a tábori posta is megindult egyszer.

Pista élelmessége révén, a falu orvosnőjénél szalásoltak el bennünket Bélával. Az orvosnő kimondottan csinos, fekete hajú lány volt, aki hála a régóta tartó német megszállásnak, elég jól beszélt németül. Leginkább én beszélgettem vele, mert Bélának, ahogy észrevettem, nem volt erőssége a német nyelv. Kedves, intelligens lány volt, mindjárt meghívott estére egy sakkpartira. Minden diplomáciai képességemet bevettem, hogy lebeszéljem róla, mert világéletemben nem voltam jó sakkozó. Nehezen hagyta meggyőzni magát, úgy látszott, hogy nagyon unatkozhatott ebben a szegényes kis faluban. Végül mégis lemondott róla, főleg amikor megkértem, hogy másnap lerajzolhassam.

Amikor másnap végzett a betegeivel, felvette a legszébb ruháját, és türelmesen modellt ült a rendelőjében. Rajzolás közben jutott az eszembe, hogy kár volt neki annyira igyekeznie, mert csak a fejét rajzoltam le. Igaz, hogy annyira szépen sikerült, hogy rögtön el is kérte. Amint aláírtam a képet, és ráírtam a dátumot is, boldogan kapta ki a kezemből, és magától eltartva meglelégedéssel nézegette. Én meg örültem, hogy végre valakinek örömet tudtam szerezni.

Egyre több csapattöredék érkezett be hozzánk. A szomszédos szakaszok, és századok naponta gyarapodtak az időközben megkerültekkel. Ugyanakkor nagyon sok katona biztos haláláról, vagy

sebesüléséről is hírt hoztak. Rengetegen haltak meg az éhségtől és a kimerültségtől is. A visszavonulási utak mente tele volt megfagyottakkal. Napóleon seregének a visszavonulása lehetett ilyen borzalmas. Ennyi idő után, már a hadvezetés is felmérte, hogy mekkora veszteséget szenvedett a 2. magyar hadsereg. Egyre több hír jött arról, hogy az életben maradottakat hazaszállítják. Egyelőre még mindannyian gyanúsítottjai vagyunk egy gyáva visszavonulásnak.

Most egyelőre tisztí becsületszavunkra le kell írunk, hogy milyen körülmények között, és mikor hagytuk ott a Don mentén lévő állásainkat. Milyen mértékben harcoltunk az ellenséggel? Mennyi embert, lovat, és anyagot veszítettünk a harcok során? Nagyon fájó kérdések voltak, nagyon fájó volt rájuk a felelet is.

Nem egyedül ültem neki az igazoló jelentésnek. Nehéz is lett volna egyedül megírnom! Szerencsénkre Horváth Sándor is épségben megérkezett, és nagy örömeinkre újból ő lett – mint rangidős – a század parancsnoka. Bélával együtt kimondhatatlanul megörültünk ennek, mert vele és Török Aladárrel együtt végigelemeztük a századnál bekövetkezett összes változásokat és veszteségeket. Tizenöt embert veszítettünk, ami a többi század veszteségéhez képest szinte elenyészőnek tűnt. De amikor egyenként felidéztem a tizenöt katonámnak az arcát, és a családjaikra gondoltam, nagyon is nagy volt a veszteség. Ráadásul nekünk kellett a családjaikat értesíteni. Ez volt a legfájóbb kötelesség!

A harci események leírásánál teljesen megfelelkeztem a Venczel Laci embereivel együtt véghezvitt ellentámadásról, és a két orosz foglyom is már csak akkor jutott eszembe, amikor a jelentéseket régen beadtuk. Azt hiszem, ha idejében eszembe jutott volna, akkor sem zavartam volna vele sok vizet abban a papír áradatban. Nem hiszem, hogy valahol végigolvasták az egész irathalmazt.

Amikor a tisztek nagy része végzett írásbeli jelentésével, hatalmas kártyacsatákba kezdett. Soha életben nem szerettem kártyázni – igaz, nem is tudtam –, ezért inkább sétálgattam a falu környékén. A kegyetlen, hideg tél után hihetetlenül gyorsan robant ki a tavasz. A fák és a mezők napok alatt zöldbe

borultak. Mintha a természet most akarná behozni azt, amit a tél alatt elmulasztott. A sártengerré vált utak hamar felszáradtak, és ahogy elnéztem a szántóföldeken is megindult az élet. Nagyon hiányoztak az igavonó állatok. Több helyen is láttam, hogy a lóvontatásra készített kultivátorokat és lókapákat két-három erőteljes nő húzta. Keserves talajművelés volt ez, de hát a semminél jobb!

Április vége felé már egyre többször mondogatták, hogy rövidesen hazaszállítanak bennünket, de mielőtt leszerelnénk két, vagy három hetes karanténban leszünk megfigyelés alatt. Vajon mit figyelnek meg rajtunk? Nem vagyunk-e tifuszosak, vagy nem hibbantunk-e meg a sok borzalomtól? Azt hiszem az utóbbi a valószínűbb!

Május első napjaiban jött a parancs, hogy készüljünk fel az Ovrucsban történő bevagonírozáshoz. Katonáinkat – akiket a rendszeres étkezés már eléggé rendbe hozott – nem kellett biztatni az összekészülésre. Amilyen gyorsan csak bírták, rendbe szedték megmaradt kis holmijukat. Teljes erővel irtották a tetűket, és azon igyekeztek, hogy idejében kimossák és megszársítsák ingjeiket és gatyáikat. A bevagonírozás hírére a száradó gatyáktól fehérbe öltözött a falu.

Amikor megérkezett a berakodási parancs, hihetetlenül gyorsan összeállt a menet. Senki nem volt fáradt, amikor a nyolc kilométeres gyaloglás után beértünk Ovrucsba. Alig vártuk, hogy előállítsák a vagonokat a berakodáshoz. A rakodórampa elég rövid volt, és csak öt vagonba lehetett egyszerre berakodni, mégis elég gyorsan összeállt a hosszú szerelvény. Századunk a szerelvény közepére került. Még szerencsénk is volt, mert közel voltunk a konyhához. Nem lehet elmondani, milyen boldogok voltak embereink, amikor végig fekhettek a vagonokba rakott vastag szalmán. Elöl csak három személykocsi volt a tisztek részére, és ebben annyian zsúfolódtunk össze, hogy lefekvésről szó sem lehetett, csak ülte alvásról. De ki bánta ezt, arra gondoltunk, hogy a Lavocsnében lévő karanténig nemhogy ülte, de guggolva is kibírjuk.

Ovrucsból Korosztény felé ment velünk a hosszú szerelvény. Sok szenvedést megért katonáinknak annyira megjött a kedve, hogy némelyik vagonból már nótázást is lehetett hallani. Csodálatos az em-

beri természet, a legnagyobb megpróbáltatások után is képes regenerálódni. Hála Istennek!

Szerelvényünk csak a nagyobb állomásokon, Zsitomirban és Lembergben kapott új mozdonyt, de szenet és vizet kisebb állomásokon is vett fel, ami persze kiadós várakozással járt. Nagyon sajnáltuk, hogy már kezdett esteledni, amikor vonatunk Lemberget elhagyva a Kárpátok felé közeledett. Alig vártuk, hogy Lavocsnéba érjünk.

Reggel lett, mire a hegyektől övezett gyönyörű fekvésű Lavocsne vasútállomására értünk. Először az volt a legnagyobb meglepetésünk, hogy nem lehetett a szerelvényből kiszállni. Sőt fegyveres őrök vették körül a szerelvényünket. Kicsit úgy éreztük magunkat, mintha bűnözők lennénk, vagy legalábbis leprások. Az ott állomásozó – a jóléttől majd kicsattanó – tisztek érezhető fölényvel kezelték bennünket. Arra gondoltam, vajon mekkora legények lettek volna ők a Don partján? Az orosz talán meg sem merte volna őket támadni. Először nagyon sértett bennünket, de később megszoktuk fölényüket, sőt semmibe vettük.

Nagy örömünkre, először háromvagononként fürdőbe és fertőtlenítőbe kellett mennünk. Kimondhatatlanul jó érzés volt végre tetőtől talpig meleg vízben és szappannal lemosdani. Amíg a meleg fürdőt élveztük, ruháinkat és egyéb holminkat az egészségügyiek fertőtlenítették. El sem tudtuk képzelni, hogy végre végleg elbúcsúztunk a tetűinktől.

Aki végzett a fürdéssel és fertőtlenítéssel, már nem mehetett vissza a szerelvényre, hanem egy drótkerítéses karanténba vonult. Itt tiszta, fa barakkokban szállásoltak el bennünket. Mind a tiszti, mind a legénységi barakkokban ömlesztve volt minden alakulat. Itt aztán lehetett hallani élménybeszámolókat! Csak úgy hemzsegett a sok Hány János! Arról senki sem beszélt, hogy hogyan jutottunk idáig, és miért itt kellett találkozunk. Örömmel láttam, hogy a mi alakulatunk tisztjei eléggé visszafogottak, pedig nekik aztán volna mit elmesélni.

Amíg karanténban voltunk, állandó orvosi felügyelet alatt álltunk, de szerencsére nem lépett fel sem tífusz, sem más fertőző betegség. Május vége felé sor került a helyőrségünkbe történő hazaszállításunkra. Akkor már alakulatonként szétválogattak

bennünket. Bár a karanténban együtt voltam a szombathelyi tüzér társaimmal, egyelőre még a 35/II. zászlóaljhoz tartoztam, tehát velük együtt utaztam haza Szombathelyre. Tulajdonképpen Körömdre kellett volna mennünk kirakodni, de az egész hazatért ezredet Szombathelyen akarták ünnepélyesen fogadni, azon kívül a szombathelyi állomás nagyobb és alkalmasabb volt a kirakodás szempontjából, ezért oda irányítottak bennünket. Alig vártuk már, hogy Szombathelyre érjünk.

Ahogy hazai földre értünk, még a levegő is más lett. Az állomásokon kedvesen integető emberek, de sokan aggodó arccal érdeklődők is. Csak most kezdünk rádöbbenni, hogy mekkora veszteség érte hazánkat a Don mellett.

(A kötet 2001 Ünnepi Könyvhetére jelent meg a Püski Kiadó gondozásában.)